

بررسی سطح توسعه یافتگی شهرستان های استان لرستان به تفکیک بخشهای مسکن و خدمات رفاهی- زیر بنایی، کشاورزی و صنعت

دریافت مقاله: ۹۰/۶/۴ پذیرش نهایی: ۹۱/۲/۲۸

صفحات: ۱۵۰-۱۲۷

جمال محمدی: دانشیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه اصفهان

Email: j.mohammadi@ltr.ui.ac.ir

اصغر عبدلی: دانشجوی دوره دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه اصفهان^۱

Email:abdoli_asghar@yahoo.com

محمد فتحی بیرانوند: دانشجوی دوره دکتری جغرافیا و برنامه ریزی واحد علوم تحقیقات تهران

Email:fathi3246@yahoo.com

چکیده

برای سنجش و سطح بندی توسعه یافتگی مناطق، شاخص های بسیاری وجود دارد. هر یک از این شاخص ها دارای ارزش و اهمیت خاصی می باشند که با توجه به نوع هدف و روش مطالعه مورد استفاده قرار می گیرند. پژوهش حاضر با استفاده از ۶۱ شاخص مربوط به بخش های مسکن، کشاورزی و صنعت به دنبال سنجش سطح توسعه یافتگی شهرستان های استان لرستان و تعیین سطوح برخورداری آنها می باشد. روش تحقیق بصورت توصیفی - تحلیلی بوده و داده های تحقیق به روش کتابخانه ای جمع آوری شده است. برای تجزیه و تحلیل داده ها از روش تحلیل عاملی و تاکسونومی عددی استفاده شده است. نتایج حاصل از این تحقیق نشان می دهد که نابرابری بین شهرستانهای استان طی دوره زمانی مورد بررسی در بخش مسکن و خدمات رفاهی- زیربنایی افزایش و در بخش کشاورزی و صنعت کاهش یافته است. همچنین باید بیشترین توجه را به شهرستان های محروم دلفان، الیگودرز و پلدختر داشت.

کلید واژگان: تحلیل عاملی، تاکسونومی عددی، شاخص های توسعه، سنجش سطح توسعه یافتگی، استان لرستان.

^۱. نویسنده مسئول: اصفهان- خیابان هزارجریب- دانشگاه اصفهان- دانشکده علوم جغرافیایی

مقدمه

در ادبیات توسعه به طور کلی سه تلقی از مفهوم توسعه ارائه شده است: توسعه به مثابه ی یک مجموعه اقدامات مشخص، توسعه به مثابه ی فرآیند های دگرگونی بنیادی و بالاخره توسعه به مثابه ی مجموعه ای از دستاورها و اقدامات مشخص. اگر چه پیشرفت اقتصادی یکی از عوامل مهم توسعه است، اما تنها عامل نیست و دلیل آن اینست که توسعه صرفاً پدیده ای اقتصادی نیست. بنابراین هدف اصلی توسعه ایجاد یک الگوی مطلوب رشد درآمد همگانی برای تمام اقشار جامعه می باشد (تودارو، ۱۹۹۰ ص ۱۷).

با توجه به اینکه هدف اصلی توسعه حذف نابرابری هاست، بهترین مفهوم توسعه، رشد همراه با عدالت اجتماعی است. بنابراین هدف کلی برنامه ریزی منطقه ای و یا توسعه اقتصادی برقراری عدالت اجتماعی و توزیع رفاه و ثروت در بین افراد جامعه است. عدم توازن در بین مناطق در جریان توسعه، موجب ایجاد شکاف و تشدید نابرابری منطقه ای می شود که خود مانعی در مسیر توسعه است. براین اساس، مطالعه نابرابریهای اقتصادی، اجتماعی، آموزشی و رفاه منطقه ای و استانی، یکی از اقدامات ضروری و پایه ای برای برنامه ریزی و اصلاحات در جهت تامین رشد اقتصادی همراه با عدالت اجتماعی و اصلاح آرایش فضایی اقتصاد ملی و منطقه ای می باشد. این امر می تواند تخصیص منابع را با هدف رفع نابرابری های منطقه ای تحت تاثیر قرار دهد.

میزان برخورداری یا دسترسی به امکانات و خدمات رفاه اجتماعی و توزیع بهینه آنها در سطح کشورها و شهرستانها از ارزش و اهمیت زیادی برخوردار است. در ایران نیز چون اکثر کشور های در حال توسعه در زمینه اقتصادی و اجتماعی آن یک یا دو منطقه و یا نهایتاً چند منطقه دارای مسئولیت اصلی در زمینه ایجاد درآمد و تولید ملی و برخوردار از خدمات عمومی و بالطبع شکوفایی اقتصادی- اجتماعی بوده که به قیمت عقب نگه داشتن مناطق دیگر بوده است. به عبارت دیگر ایران بعنوان یکی از کشورهای در حال توسعه از نظر برخورداری از شاخص های مختلف توسعه دارای اختلافات زیادی می باشد و شاخص های مسکن و خدمات رفاهی زیر بنایی، صنعت و کشاورزی بعنوان یکی از جنبه های توسعه دارای توزیع جغرافیایی ناهمگونی در بین استانها و شهرستانها می باشند. چنین وضعیتی در اکثر مناطق و استان های کشور صادق می باشد.

به نظر می رسد براساس فهرست وسیعی از شاخص های توسعه (بخش های مسکن و خدمات رفاهی زیر بنایی، صنعت و کشاورزی)، شهرستان های استان لرستان به لحاظ توسعه

یافتگی دارای رتبه های متفاوتی باشند. استان لرستان با داشتن منابع غنی طبیعی فراوان، تنوع آب و هوایی، آب فراوان، نیروی کار فراوان، قابلیت های گردشگری زیاد و ... نتوانسته است به تناسب توانمندی ها و فرصت های خود از اقتصاد ملی سهم مناسبی کسب کند. نوسانات در نرخ رشد بخش های مختلف استان، وضعیت توسعه یافتگی شهرستان های این استان را بسیار نامناسب جلوه گر می کند. بنابراین بررسی و تحلیل سطوح توسعه یافتگی شهرستان های استان لرستان به لحاظ برخورداری از شاخص های توسعه جهت برنامه ریزی منطقه ای مناسب اهمیت فراوانی دارد.

جو و همکاران (Joae, et, 2000)؛ یک روش برای طبقه بندی مناطق مختلف کشور بلژیک به منظور حمایت از سیاست توسعه منطقه ای ارائه داده اند. این رتبه بندی با استفاده از تکنیک های آماری چند متغیره تحلیل و تحلیل خوشه ای و با استفاده ۳۳ شاخص های اقتصادی، بهداشتی، آموزشی، اجتماعی و غیره انجام شده است.

آهنگری و سعادت مهر (۱۳۸۶) به مطالعه تطبیقی سطح توسعه یافتگی شهرستان های استان لرستان به تفکیک بخشهای اقتصادی واجتماعی پرداخته اند و شهرستان های استان به لحاظ توسعه در هر بخش، رتبه بندی و ضریب نابرابری بین آنها محاسبه گردیده و در میزان این ضریب نشان دهنده افزایش نابرابری ها می باشد.

همچنین آهنگری و دالوند (۱۳۸۴) سطح توسعه شهرستانهای استان لرستان را در حالت کلی در مقاطع زمانی ۱۳۷۳ و ۱۳۸۲ تعیین نموده و شهرستانهای این استان را از حیث درجه توسعه رتبه بندی نموده اند. نتایج تحقیق نشان می دهد که نابرابری بین شهرستان های استان لرستان افزایش یافته است.

فطرس و بهشتی فر (۱۳۸۸) در پژوهشی با عنوان مقایسه درجه توسعه یافتگی بخش کشاورزی استان های کشور درصدد پاسخگویی به شدت میزان افزایش سطح توسعه کشاورزی استان ها و شدت دوگانگی بین استان های کشور بوده اند. نتایج تحقیق نشان می دهد که سطح توسعه یافتگی کشاورزی استان ها طی سالهای ۱۳۷۲ تا ۱۳۸۲ به طور متوسط افزایش و دوگانگی کشاورزی بین آنها کاهش یافته است.

در این پژوهش با استفاده از شاخص های بخش های مسکن و خدمات رفاهی - زیربنایی، کشاورزی و صنعت طی دو دوره زمانی ۱۳۸۲ و ۱۳۸۷ به بررسی میزان برخورداری (توسعه یافتگی) شهرستان های استان لرستان پرداخته شده است.

سوالات پژوهش

- آیا نابرابری بین شهرستان های استان لرستان در بخش های مسکن و خدمات رفاهی زیر بنایی، کشاورزی و صنعت طی دو دوره زمانی ۱۳۸۲ و ۱۳۸۷ کاهش یافته است یا نه؟

- متغیر های پژوهش

در پژوهش فوق برای رتبه بندی و تعیین سطح برخورداری (توسعه یافتگی) شهرستان های استان لرستان ۶۱ شاخص در سه بخش مسکن و خدمات رفاهی زیربنایی (۲۸ شاخص)، کشاورزی (۲۳ شاخص) و صنعت (۱۰ شاخص) انتخاب شده و به شرح زیر می باشند:

۱- شاخص های بخش مسکن و خدمات رفاهی زیر بنایی:

۱: درصد خانوار های دارای آب آشامیدنی سالم، ۲: درصد خانوارهای دارای برق، ۳: سرانه مصرف برق خانگی هر خانوار، ۴: درصد خانوارهای برخوردار از لوله کشی گاز شهری، ۵: درصد خانوارهای برخوردار از تلفن، ۶: درصد جمعیت دارای تلفن همراه، ۷: تعداد تلفن همگانی به ازای هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت، ۸: تعداد دفاتر پستی به ازای هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت، ۹: طول راه های درون شهری به ازای هر ۱۰۰ کیلومترمربع مساحت، ۱۰: طول راه های درون شهری به ازای هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت، ۱۱: تراکم به ازای هر ۱۰۰ کیلومترمربع مساحت، ۱۲: تعداد وسیله نقلیه عمومی درون شهری به ازای هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت، ۱۳: تعداد وسایل نقلیه حمل مسافر و باربر برون شهری به ازای هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت، ۱۴: تعداد زمین های ورزشی به ازای هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت، ۱۵: تعداد سالن های ورزشی به ازای هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت، ۱۶: طول راه های روستایی به ازای هر ۱۰ آبادی، ۱۷: طول راههای آسفالت روستایی به ازای هر ۱۰ آبادی، ۱۸: درصد آبادی های دارای راه، ۱۹: درصد آبادیهای دارای راه آسفالت، ۲۰: درصد روستاهای دارای برق، ۲۱: درصد آبادیهای برخوردار از ارتباط تلفنی، ۲۲: درصد روستاهای دارای گاز، ۲۳: تعداد کتابخانه هر شهرستان به ازای هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت، ۲۴: تعداد کتاب موجود در کتابخانه هر شهرستان به ازای هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت، ۲۵: تعداد پزشک متخصص به ازای هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت، ۲۶: تعداد پزشک عمومی هر شهرستان به ازای هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت، ۲۷: تعداد مسجد هر شهرستان به ازای هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت، ۲۸: تعداد خانوارهای ساکن در واحد های مسکونی دارای سند ملکی عرصه و اعیان (زمین و بنا) به ازای هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت.

۲- شاخص های بخش کشاورزی:

۱: نسبت زراعت(مقدار تولید گندم، جو و ذرت و غیره) به سطح زیر کشت، ۲: نسبت دامداری(تعداد دام) به جمعیت دامدار، ۳: نسبت میزان بهره وری محصولات کشاورزی به مساحت زمین کشاورزی، ۴: میزان تولید میوه به سطح زیر کشت، ۵: میزان تولید فرآورده های دامی به تعداد کشاورزان، ۶: نسبت پرورش ماهی و میگو به زمین های کشاورزی، ۷: نسبت اراضی زیر کشت به کل مساحت منطقه، ۸: درصد ارضی آبی از کل سطح زیر کشت، ۹: عملکرد در هکتار گندم آبی، ۱۰: عملکرد در هکتار گندم دیم، ۱۱: عملکرد در هکتار جو دیم، ۱۲: عملکرد در هکتار جو دیم، ۱۳: عملکرد در هکتار نخود و لوبیا، ۱۴: عملکرد در هکتار سبزیجات، ۱۵: عملکرد در هکتار دانه های روغنی، ۱۶: عملکرد در هکتار محصولات جالیزی، ۱۷: عملکرد در هکتار نباتات علوفه ای، ۱۸: عملکرد در هکتار یونجه، ۱۹: تعداد مشترکین برق کشاورزی و دامپروری به ازای هر ۱۰۰۰۰ هزار بهره بردار، ۲۰: تعداد دام بزرگ، ۲۱: ظرفیت گاوآرداریهای صنعتی به ازای هر ۱۰۰۰۰ راس گاو، ۲۲: سرانه علوفه تولیدی به ازای هر دام، ۲۳: ظرفیت دامداریهای صنعتی به ازای هر ۱۰۰۰۰ راس دام کوچک.

۳- شاخص های بخش صنعت و معدن:

۱: تعداد شاغلین در بخش معادن به کل شاغلین، ۲: درصد ارزش تولیدی ناشی از معادن، ۳: سرانه ارزش افزوده در بخش معادن، ۴: تعداد کارگاههای صنعتی ۵۰ نفره کارکن و بیشتر، ۵: سرانه ارزش افزوده صنعتی به کارگران صنعتی، ۶: تعداد شاغلین در بخش صنعت به کل شاغلین، ۷: درصد مصرف برق صنعتی از کل مصرف برق، ۸: تعداد مشترکین برق صنعتی به ازای هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت، ۹: درصد هنرجویان فنی و حرفه ای از کل دانش آموزان متوسطه، ۱۰: تعداد کل واحد های صنعتی به ازای هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت.

روش تحقیق

پژوهش از نوع توصیفی - تحلیلی و کمی بوده، جامعه آماری شامل کلیه شهرستان های استان لرستان می باشد. آمار واطلاعات لازم از آمارنامه ها و مراکز اداری و اجرایی استان بخصوص استانداری و مرکز آمار تهیه گردیده است. این تحقیق با استفاده از داده های مربوط به شاخص های آموزشی و بهداشتی - درمانی(۳۹ شاخص) در دو مقطع زمانی ۱۳۸۲ و ۱۳۸۷ انجام گرفته است. جهت استانداردسازی شاخص ها و تجزیه و تحلیل آنها، از روش تحلیل عاملی استفاده شده است. و در نهایت با استفاده از تکنیک تاکسونومی عددی کلیه شهرستانها در قالب ۳ طبقه رتبه بندی گردیدند. لازم به ذکر است به دلیل اینکه درجه رتبه شهرستان ها به هم نزدیک بود کلیه شهرستان ها به ۳ طبقه رتبه بندی گردید و از ۵ طبقه خودداری شد.

- معرفی تکنیک ها و روش ها

در زمینه سنجش و تعیین سطح توسعه یافتگی در این پژوهش از دو تکنیک تحلیل عاملی و تاکسونومی عددی استفاده شده است:

تحلیل عاملی: تحلیل عاملی نامی عمومی است برای برخی از روشهای آماری چند متغیره که هدف اصلی آن خلاصه کردن داده هاست. این روش به بررسی همبستگی درونی تعداد زیادی از متغیرها می پردازد و در نهایت آنها را در قالب عامل های عمومی محدودی دسته بندی کرده و تبیین می کند (کلانتری، ۱۳۸۷ ص ۲۸۲). تحلیل عاملی به عنوان روشی برای تحلیل داده های فراوان است و هدف آن خلاصه کردن متغیرها می باشد و این خلاصه کردن ها بایستی به صورتی باشد که متغیرها خصوصیت اصلی و اولیه خود را از دست ندهند (Everitt B.S, 1994: 17) تحلیل عاملی در چند مرحله انجام می گیرد:

۱: وجود تعدادی شاخص ۲: تشکیل ماتریس واریانس- کواریانس از متغیرهای قابل مشاهده ۳: انتخاب تعدادی عامل ۴: مشخص کردن عامل اصلی از سایر عوامل ۵: ارائه چرخش عامل در جهت راه حل نهایی ۶: تفسیر ساختار عامل ها ۷: ساختن نمره های فاکتور برای استفاده در تحلیل های بعدی (Gorsuch,1983,27).

تاکسونومی عددی: روشی تاکسونومی عددی برای اولین بار در سال ۱۷۶۳ میلادی پیشنهاد گردید این روش در سال ۱۹۶۸ میلادی به عنوان وسیله ای برای طبقه بندی درجه توسعه یافتگی ملل مختلف، توسط پروفیسور زیگمونت هلوینگ در یوسنکو مطرح شده است این روش قادر است یک مجموعه را به زیر مجموعه های کم و بیش همگن تقسیم کرده و یک مقیاس را که مورد استفاده در امر برنامه ریزی می باشد برای شناخت درجه توسعه یافتگی ارائه دهد (حکمت نیا و موسوی، ۱۳۸۳ صص ۳۵ - ۲۷) همچنین با تلفیق تعدادی از شاخص های مرتبط با معیار مورد بررسی، گزینه های مورد مطالعه را اولویت بندی نماید. با این حال و با وجود ویژگیهای مثبت و کاربرد فراوان آن در مطالعات منطقه ای، این روش با محدودیت های از جمله اینکه نسبت به شاخص های همبسته تورش داشته و همچنین برای همه شاخص ها درجه اهمیت یکسان در نظر می گیرد، مواجه است. برای رفع این محدودیتها روشهای از جمله روش تحلیل عاملی معرفی شده است.

- محدوده قلمرو پژوهش

استان لرستان با مساحتی حدود ۲۸۱۷۵ کیلومتر مربع در ناحیه جنوب غربی ایران قرار دارد. میانگین ارتفاع آن بیش از ۲۲۰۰ متر مربع از سطح دریاست، پست ترین نقطه استان با

ارتفاع ۲۳۹ متر مربع در دشت های استان و بلندترین قله آن اشترانکوه با ارتفاع ۴۰۸۰ متر از سطح دریا در میان رشته کوه زاگرس قرار دارد. بر اساس آخرین تقسیمات کشوری و استانی در سال ۱۳۸۸، این استان شامل ۹ شهرستان، ۲۳ شهر، ۲۶ بخش و ۸۳ دهستان بوده و مرکز آن شهر خرم آباد می باشد.

مبانی نظری پژوهش

یکی از ارکان اصلی توسعه، توسعه اجتماعی می باشد، هدف از توسعه اجتماعی، ایجاد امکانات مادی، اقتصادی و اجتماعی برای کلیه افراد جامعه، افزایش دسترسی افراد جامعه به منابع حیاتی و توزیع عادلانه آن بیان می شود. توسعه اجتماعی شامل رشد در جنبه های اجتماعی زندگی، نظیر بهداشت و درمان، تعلیم و تربیت، تغذیه، اشتغال، و موارد مشابه آن است که در نهایت تأمین کننده رفاه اجتماعی و اهداف مربوط به آن است (زاهدی اصل، ۱۳۸۱ ص ۸۱).

رکن دیگر توسعه اقتصادی می باشد. چنری ۱ می گوید: توسعه اقتصادی به مثابه مجموعه تغییرات مرتبط با هم، در ساختار اقتصادی است که جهت رشد مداوم لازم است. اگر که رشد اقتصادی به معنی افزایش درآمد سرانه (به قیمت ثابت) است و درآمد سرانه زمانی افزایش می یابد که مجموع ارزش افزوده، همه کالاها و خدمات تولیدی در کشور افزایش پیدا کند (بهشتی، ۱۳۸۲ ص ۴). حداقل در زمان آدام اسمیت، تصور توسعه (نه خود اصطلاح توسعه) ارتباط نزدیکی با تصور رشد اقتصادی داشته است. در واقع برخی اوقات منظور از توسعه همان رشد اقتصادی بوده است. اگر چه برخی از اقتصاددانان جدید و عالمان نوین علوم اجتماعی اکنون به توسعه به صورت بسیار دقیق تری می نگرند و همان طور که می بینیم، حتی نهادهای مهم مالی و توسعه بین المللی همچون بانک جهانی یا صندوق بین المللی پول (IMF) امروزه در مورد توسعه به صورت ساده ای نمی اندیشند و آن را معادل رشد در نظر نمی گیرند (لفت ویچ، ۱۳۸۵ ص ۵۳). نظریه های ارائه شده درباره دستیابی به توسعه را می توان به دو گروه عمده نظریه رشد نامتعادل و نظریه رشد متعادل تقسیم کرد:

الف) پرو (Francis perroux)، هیرشمن (Hirschman)، سینگر (singer) و رستو از پیروان دکتترین رشد نامتعادل هستند که در آن، نظریه قطب رشد متجلی می شود. نظریه قطب رشد پویا بر دو اثر استوار است: یکی اثرات تمرکز و دیگری اثرات پخش؛ بدین صورت که رشد همزمان در همه جا اتفاق نمی افتد بلکه در نقاط یا قطب های توسعه اتفاق می افتد که از

^۱.Chenery

قدرت جاذبه بالایی برخوردارند(اثرات تمرکز). این نقاط، توسعه را در کانال هایی پخش می کنند که کل اقتصاد را تحت تاثیر قرار می دهد(اثر پخش)(کلانتری، ۱۳۸۷ صص ۶۰-۷۰). طرفدارن نظریه قطب رشد معتقدند که گسترش شهرها منجر به توسعه اجتماعی و اقتصادی روستاها می گردد و در نتیجه باید به دنبال گسترش و رشد صنایع در شهرهای بزرگ بود.

ب) میردال(Myrdal)، هاریسن(Harrison) و میسرا(Misra)، معتقدند که تئوری قطب رشد نتوانسته است نابرابری و عقب ماندگی بین مناطق مختلف را در کشورهای توسعه نیافته از بین ببرد، بلکه باعث تشدید نابرابری منطقه ای شده است و لذا الگوی مناسبی برای کشور های توسعه نیافته نمی باشد. امروزه اقتصاددانان نظریه رشد متوازن در مناطق مختلف، ضرورت برنامه ریزی منطقه ای صحیح را برای رسیدن به توسعه متوازن مطرح می کنند و معتقدند که توسعه متعادل ناحیه ای برای آن است که بهترین شرایط و امکانات را برای توسعه جامع همه نواحی فراهم آورد، تفاوت های کیفیت زندگی بین ناحیه ای و درون ناحیه ای را به حداقل رساند و نهایتاً از بین ببرد.

اندازه گیری سطح توسعه از طرف سازمانهای بین المللی و اقتصاد دانان با شاخص های متفاوتی صورت می گیرد. یکی از شاخص های رایج، درآمد سرانه است. بر این اساس مناطقی که به طور نسبی از درآمد سرانه بالایی برخوردارند، به عنوان توسعه یافته تلقی می شوند. اگر چه شاخص مذکور، از این جهت که عینی و فارغ از ارزش ها و اظهار نظرهای شخصی و سلیقه ای است، قابل دفاع است. از دیدگاه دیگر اولاً توزیع درآمد را نشان نمی دهد، ثانیاً ارزش های غیر پولی و مواردی را که قابل تبدیل به مقادیر پولی نیستند، در بر نمی گیرد(پومفرت، ۱۳۷۶ صص ۲۵). با توجه به انتقادات وارده بر شاخص درآمد سرانه، به خصوص از دهه ۱۹۶۰ به بعد، شاخص های ترکیبی مطرح گردید. از جمله شاخص های فقر انسانی، توسعه انسانی، ترکیبی توسعه اجتماعی توسط برنامه تحقیقات توسعه سازمان ملل و شاخص کیفیت فیزیکی زندگی موریس ارائه گردید(تیرل دال، ۱۳۷۸ صص ۷۰ و روزبهان، ۱۳۷۹ صص ۱۴).

گزارش توسعه انسانی در ایران در ایران تفاوت منطقه ای گسترده ای را میان استان ها، از نظر درجه توسعه انسانی نشان می دهد. بنابراین گزارش، نه تنها آن طور که نظریه همگرایی بیان داشته است، عدم تعادل منطقه ای کاهش نیافته بلکه ضریب پراکندگی بین واحد های تحت مطالعه نیز افزایش یافته است(PBOUNDP, 1999: 23). در عدم توسعه نیافتگی

¹ : pomferat

همانگ استان های ایران هر کدام از نظریه پردازان به عواملی اشاره کرده اند، که این عوامل به طور کلی به دو دسته عوامل داخلی و خارجی تقسیم می شوند. لهسایی زاده در کتاب جامعه شناسی توسعه معتقد است که موانع داخلی توسعه اقتصادی همانگ، عبارت اند از: الف- کمبود سرمایه گذاری؛ ب- توزیع نابرابر کالاها و خدمات؛ ج- رشد بی تناسب بخش خدمات؛ د- بیکاری و فقر (لهسایی زاده، ۱۳۸۲ ص ۵۷).

با بررسی نظریه های متعدد در زمینه توسعه می توان ساخت مفاهیم آن را به صورت شاخص های کمی بیان نمود. که اهم این شاخص ها در بحث معرفی متغیرها ارائه گردیده است.

بحث و تحلیل یافته ها

- بخش مسکن و خدمات رفاهی - زیر بنایی

در این بخش از ۲۸ شاخص استفاده شده است. شاخص های انتخابی باید در جهت مثبت باشد بنابراین شاخص های منفی را به شاخص های مثبت تبدیل می کنیم برای این کار از معکوس این شاخص ها استفاده شده است. در اولین مرحله ابتدا اطلاعات مربوط به ۲۸ شاخص بخش مسکن و خدمات رفاهی زیربنایی سال ۱۳۸۲ استان لرستان را جمع آوری کرده و سپس به تفکیک ۹ شهرستان استان، در روش تحلیل عاملی بکار گرفته شده است. براساس تحلیل صورت گرفته تعداد ۵ فاکتور دارای مقادیر ویژه بزرگتر از یک می باشند. لذا براساس معیار کیسر^۱ به عنوان بهترین ترکیبات خطی شاخص های اولیه معرفی شده اند. این پنج فاکتور جمعا ۹۴/۶۴ درصد از واریانس داده های اولیه را توضیح می دهند و خلاصه بسیار مناسبی از ۲۸ شاخص اولیه می باشند. نمرات عاملی براساس این پنج فاکتور و به تفکیک شهرستان های استان محاسبه گردیده و به عنوان داده های اولیه تاکسونومی عددی در نظر گرفته شده اند. سپس ماتریس حداقل فواصل محاسبه گردیده و نتایج آن در جدول ۱ آورده شده است.

جدول (۱) حداقل فواصل شهرستانهای استان لرستان در بخش مسکن و خدمات رفاهی زیر بنایی سال

۱۳۸۲

شهرستان	الیگودرز	بروجرد	خرم آباد	دلفان	دورود	کوهدشت	ازنا	پلدختر	سلسله
حداقل فاصله	۲/۵۸	۲/۵۵	۲/۱۴	۲/۱۸	۱/۷	۲/۱۱	۱/۸۳	۱/۹۳	۲/۶
فاصله همگنی $1/34 < d < 2/76$									

منبع: یافته های تحقیق

^۱ : kaiser

همانطور که از جدول ۱ ملاحظه می شود فاصله همگنی برای شهرستان های فوق باید بین ۱/۳۴ تا ۲/۷۶ باشد. مقایسه این فاصله با مقادیر حداقل فواصل موجود در جدول شماره ۱ نشان می دهد که کلیه شهرستان ها در بخش مسکن و خدمات رفاهی - زیربنایی در سال ۱۳۸۲ در فاصله همگنی قرار داشته و نسبت به همدیگر همگن می باشند. در مرحله بعد با استفاده از روش تاکسونومی عددی، درجه توسعه شهرستان های استان را در این بخش برای سال ۱۳۸۲ محاسبه کرده و نتایج آن در جدول ۲ آورده شده است.

جدول (۲) سطح توسعه و رتبه توسعه یافتگی شهرستانهای استان لرستان در بخش مسکن و خدمات

رفاهی زیر بنایی سال ۱۳۸۲

رتبه	درجه توسعه	شهرستان	سطح نسبی توسعه
۱	۰/۵۲۱۱	سلسله	برخوردار(توسعه یافته)
۲	۰/۵۶۵۲	بروجرد	
۳	۰/۶۲	دورود	
۴	۰/۶۹۱۲	خرم آباد	نیمه برخوردار(در حال توسعه)
۵	۰/۷۹۲۳	ازنا	
۶	۰/۸۰۳۸	کوهدشت	محروم(توسعه نیافته)
۷	۰/۸۵۱۳	پلدختر	
۸	۰/۹۱۱۷	الیگودرز	
۹	۰/۹۴	دلفان	
۰/۲۰۳۷		ضریب نابرابری	۰/۷۴۴۰

منبع : یافته های تحقیق

با توجه به جدول ۲ شهرستان های سلسله، بروجرد، دورود و خرم آباد به ترتیب رتبه های اول تا چهارم توسعه در بخش مسکن و خدمات رفاهی - زیربنایی در سال ۱۳۸۲ را از آن خود نموده اند. درجه توسعه این شهرستان ها بالاتر از مرز برخوردار (مرز توسعه نیافتگی برابر با ۰/۷۴۴) می باشد بنابراین به عنوان شهرستان های برخوردار(توسعه یافته) در بخش مسکن و خدمات زیربنایی معرفی می گردند. همچنین در این سال درجه توسعه شهرستان های ازنا، کوهدشت، پلدختر، الیگودرز و دلفان از مرز توسعه نیافتگی کمتر بوده و به عنوان شهرستان های محروم معرفی می شوند. در سال ۱۳۸۲، شهرستان های سلسله و دلفان با درجه توسعه

۵۲۱۱/ و ۹۴/ به ترتیب به عنوان برخوردارترین و محرومترین شهرستان استان لرستان در بخش مسکن و خدمات رفاهی - زیربنایی محسوب می گردند. ضریب نابرابری بین شهرستان های استان در سال ۱۳۸۲ در این بخش برابر با ۲۰۳۷/ بوده است.

جهت بررسی بخش مسکن و خدمات رفاهی - زیر بنایی در سال ۱۳۸۷ استان لرستان ابتدا اطلاعات مربوط به ۲۸ شاخص این بخش را در روش تحلیل عاملی بکار گرفته شده است. نتایج نشان می دهد که تعداد ۵ فاکتور دارای مقادیر ویژه بزرگتر از یک می باشند. لذا براساس معیار کیسر به عنوان بهترین ترکیبات خطی شاخص های اولیه معرفی می شوند. این ۵ فاکتور جمعا ۸۶/۶۲ درصد از واریانس داده های اولیه را توضیح می دهند بنابراین خلاصه مطلوبی از ۲۸ شاخص اولیه می باشند. نمرات عاملی براساس این ۵ فاکتور به تفکیک شهرستان ها محاسبه گردیده و به عنوان داده های ورودی در روش تاکسونومی عددی بکار گرفته شده اند سپس ماتریس حداقل فواصل محاسبه گردیده و نتایج آن در جدول شماره ۳ آورده شده است.

جدول (۳) حداقل فواصل شهرستانهای استان لرستان در بخش مسکن و خدمات رفاهی زیر بنایی

سال ۱۳۸۷.

شهرستان	الیگودرز	بروجرد	خرم آباد	دلفان	دورود	کوهدشت	ازنا	پلدختر	سلسله
حداقل فاصله	۲/۶۱	۲/۴۵	۲/۰۸	۱/۹۲	۱/۸۱	۱/۸۸	۱/۷۶	۱/۶۵	۲/۶۴
فاصله همگنی $0.21 < d < 0.22$									

منبع: یافته های تحقیق

مقایسه مقادیر حداقل فواصل موجود در جدول ۳ با فاصله همگنی آنها نشان می دهد که کلیه شهرستان ها در بخش مسکن و خدمات رفاهی - زیربنایی در سال ۱۳۸۷ در فاصله همگنی قرار داشته و نسبت به همدیگر همگن می باشند. بنابراین در ادامه با استفاده از روش تاکسونومی عددی به سطح بندی و رتبه بندی درجه توسعه شهرستان های استان لرستان در بخش فوق برای سال ۱۳۸۷ پرداخته و نتایج آن در جدول شماره ۴ آمده است. لازم به ذکر است که هر چه میزان درجه توسعه کمتر باشد سطح برخورداری بالاتر می باشد. در واقع هر چه به سمت صفر پیش برویم میزان برخورداری بیشتر و هر چه به سمت یک پیش رود سطح برخورداری (توسعه یافتگی) کمتر می باشد.

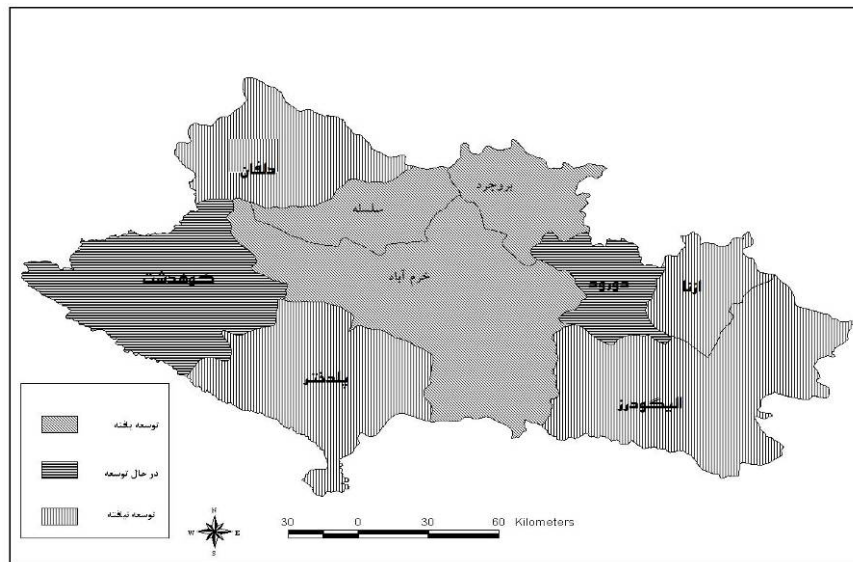
جدول (۴) سطح توسعه و رتبه توسعه یافتگی شهرستانهای استان لرستان در بخش مسکن و خدمات

رفاهی زیر بنایی سال ۱۳۸۷

رتبه	درجه توسعه	شهرستان	سطح نسبی توسعه
۱	.۴۳۱	سلسله	برخوردار (توسعه یافته)
۲	.۵۲۸	خرم آباد	
۳	.۵۸۶۲	بروجرد	
۴	.۶۲۸۱	کوهدشت	نیمه (در حال توسعه)
۵	.۶۹۶۱	دورود	محروم (توسعه نیافته)
۶	.۷۴۸۲	ازنا	
۷	.۷۹۸	پلدختر	
۸	.۸۶۵	الیگودرز	
۹	.۹۰۱۲	دلفان	
.۲۲۹۱		ضریب نابرابری	مرز توسعه نیافتگی .۶۸۶۸

منبع: یافته های تحقیق

با توجه به جدول ۴ شهرستان های سلسله، خرم آباد، بروجرد و کوهدشت به ترتیب رتبه های اول تا چهارم توسعه در بخش مسکن و خدمات رفاهی - زیربنایی در سال ۱۳۸۷ را دارا می باشند. درجه توسعه این شهرستان ها بالایی مرز توسعه نیافتگی قرار دارد و به عنوان شهرستان های توسعه نیافته قلمداد می شوند. البته در همین سال شهرستان های دورود، ازنا، پلدختر، الیگودرز و دلفان به ترتیب رتبه های پنجم تا نهم توسعه در این بخش را به خود اختصاص داده اند. درجه توسعه این شهرستان ها زیر خط توسعه نیافتگی می باشد و به عنوان شهرستان های توسعه نیافته قلمداد می شوند. ضریب نابرابری بین شهرستان های استان لرستان در این بخش در سال ۱۳۸۷ برابر با ۲۲۹۱ می باشد.

شکل (۱) سطح توسعه یافتگی شهرستان های استان لرستان در بخش مسکن و خدمات رفاهی - زیربنایی سال ۱۳۸۷

با مقایسه جدول ۲ و ۴ و شکل ۱ می توان گفت که شهرستان های خرم آباد و کوهدشت به ترتیب از رتبه های چهارم و ششم به رتبه های دوم و چهارم رسیده اند. از طرف دیگر شهرستان های بروجرد، دورود و ازنا به ترتیب از رتبه های دوم، سوم و پنجم به رتبه های سوم، پنجم و ششم تنزل پیدا کرده اند. به نظر می رسد یکی از دلایل این تنزل زلزله رخ داده شده در شهرستان های دورود و بروجرد که باعث تلفات زیادی به مسکن و خدمات رفاهی - زیربنایی این مناطق شده است، می باشد. در دو مقطع زمانی ۸۲ و ۸۷ شهرستان سلسله و دلفان به عنوان برخوردارترین و توسعه محرومترین شهرستان در این بخش معرفی می شوند. ضریب نابرابری بین شهرستان های استان لرستان در بخش مسکن و خدمات رفاهی - زیر بنایی از مقدار ۰/۲۰۳۷ در سال ۱۳۸۲ به مقدار ۰/۲۹۹۱ در سال ۱۳۸۷ افزایش یافته است. به عبارتی دیگر در طول دوره زمانی مورد نظر شدت نابرابری بین شهرستان های استان در این بخش به میزان ۱۲/۴۸ درصد افزایش یافته است. بنابراین طی این دو دوره نابرابری و توزیع ناعادلانه تر امکانات در بخش مسکن و خدمات رفاهی - زیر بنایی بین شهرستان های استان لرستان تشدید شده است.

- بخش کشاورزی

در اولین مرحله، اطلاعات مربوط به شاخص های (۲۳ شاخص) مربوط به بخش کشاورزی در سال ۱۳۸۲ به تفکیک شهرستان استان گردآوری شده و سپس در روش تحلیل عاملی بکار گرفته شده اند. با توجه به نتایج تعداد ۶ فاکتور دارای مقادیر ویژه بزرگتر از یک هستند. لذا براساس معیار کیسر، به عنوان بهترین ترکیبات خطی اولیه معرفی می شوند. این شش فاکتور جمعا ۹۶/۵۱ درصد از واریانس داده های اولیه را توضیح داده و خلاصه بسیار مطلوبی از شاخص های اولیه می باشند. نمرات عاملی محاسبه شده به تفکیک شهرستان ها به عنوان داده های ورودی در روش تاکسونومی عددی بکار گرفته شده اند و سپس کمترین فاصله بدست آمده برای هر شهرستان محاسبه و در جدول شماره ۵ آورده شده است.

جدول (۵) حداقل فواصل شهرستانهای استان لرستان در بخش کشاورزی سال ۱۳۸۲ استان لرستان

شهرستان	الیگودرز	بروجرد	خرم آباد	دلفان	دورود	کوهدشت	ازنا	پلدختر	سلسله
حداقل فاصله	۳/۴	۲/۱۱	۲/۸	۳/۳	۱/۲/۲	۳/۳	۳/۴	۳/۱۵	۳/۶
فاصله همگنی $1/7 < d < 4/11$									

منبع: یافته های تحقیق

مقایسه مقادیر حداقل فواصل موجود در جدول ۵ با فاصله همگنی حاصل از آنها نشان می دهد که کلیه شهرستان ها در فاصله همگنی قرار داشته و نسبت به هم همگن می باشند. بعد از محاسبه فاصله همگنی، درجه توسعه شهرستان های استان لرستان در بخش کشاورزی محاسبه و در جدول شماره ۶ آورده شده است.

با توجه به جدول ۶ شهرستان های سلسله، بروجرد، ازنا، پلدختر و دورود به ترتیب در رتبه های اول تا پنجم توسعه قرار دارند و درجه توسعه آنها بیش از مرز توسعه نیافتگی (۰/۷۴۹۹) می باشد بنابراین این شهرستان ها به عنوان شهرستان های توسعه نیافته محسوب می گردند. در همین سال، شهرستان های الیگودرز، خرم آباد، کوهدشت و دلفان به ترتیب رتبه های ششم تا نهم توسعه را دارا می باشند و با توجه به پایین بودن درجه توسعه آنها از مرز توسعه نیافتگی به عنوان شهرستان های توسعه نیافته محسوب می گردند. در سال ۱۳۸۲ شهرستان سلسله با درجه توسعه (۰/۵۹۲) در رتبه اول توسعه و شهرستان دلفان با درجه توسعه (۰/۹۵۱۷) در رتبه نهم توسعه در بخش کشاورزی قرار دارند. ضریب نابرابری بین شهرستان های استان در این بخش در سال ۸۲ برابر با ۱/۶۷۵ می باشد.

جدول (۶) سطح توسعه و رتبه توسعه یافتگی شهرستانهای استان لرستان در بخش کشاورزی سال ۱۳۸۲ استان لرستان

رتبه	درجه توسعه	شهرستان	سطح نسبی توسعه
۱	۰/۵۹۲	سلسله	برخوردار (توسعه یافته)
۲	۰/۶۰۱۲	بروجرد	
۳	۰/۶۴۶۱	ازنا	
۴	۰/۶۹۸۷	پلدختر	نیمه برخوردار (در حال توسعه)
۵	۰/۷۴۱۶	دورود	
۶	۰/۸۱۳۹	الیگودرز	محروم (توسعه نیافته)
۷	۰/۸۵۱۶	خرم آباد	
۸	۰/۸۵۲۸	کوهدشت	
۹	۰/۹۵۱۷	دلفان	
۰/۱۶۷۵		ضریب نابرابری	مرز توسعه نیافتگی ۰/۷۴۹۹

منبع: یافته های تحقیق

در ادامه تحقیق به بررسی بخش کشاورزی در سال ۱۳۸۷ می پردازیم. در اولین مرحله اطلاعات سال ۱۳۸۷ مربوط به شاخص های بخش کشاورزی به تفکیک ۹ شهرستان جمع آوری و سپس در روش تحلیل عاملی بکار گرفته شده اند. تعداد ۶ فاکتور دارای مقادیر ویژه بزرگتر از یک می باشند. لذا براساس معیار کیسر به عنوان بهترین ترکیبات خطی شاخص های اولیه معرفی می شوند. این شش فاکتور جمعا ۹۸/۵۹ درصد از واریانس داده های اولیه را توضیح داده و خلاصه بسیار مطلوبی از شاخص های اولیه می باشند. نمرات عاملی محاسبه شده این فاکتورها به تفکیک شهرستان ها به عنوان داده های ورودی در روش تاکسونومی عددی بکار گرفته شده اند و سپس با استفاده از همین روش ماتریس فواصل مرکب و در نهایت کمترین فاصله بدست آمده برای هر شهرستان محاسبه و در جدول شماره ۷ آورده شده است.

جدول (۷) حداقل فواصل شهرستانهای استان لرستان در بخش کشاورزی سال ۱۳۸۷ استان لرستان.

شهرستان	الیگودرز	بروجرد	خرم آباد	دلفان	دورود	کوهدشت	ازنا	پلدختر	سلسله
حداقل فاصله	۳/۶۵	۲/۸۲	۲/۴۵	۳/۵۱	۲/۱۸	۳/۴۲	۱/۵۵ ۳	۳/۱۷	۲/۳
فاصله همگنی $4/26 < d < 1/3$									

منبع: یافته های تحقیق

با مقایسه مقادیر حداقل فواصل مندرج در جدول ۷ با فاصله همگنی حاصل از آنها به این نتیجه می‌رسیم که کلیه شهرستان‌ها در فاصله همگنی قرار داشته و همگن می‌باشند. سپس درجه توسعه شهرستان‌های استان لرستان به روش تاکسونومی عددی محاسبه و نتایج آن طبق جدول ۸ آورده شده است.

جدول (۸) سطح توسعه و رتبه توسعه یافتگی شهرستانهای استان لرستان در بخش کشاورزی سال

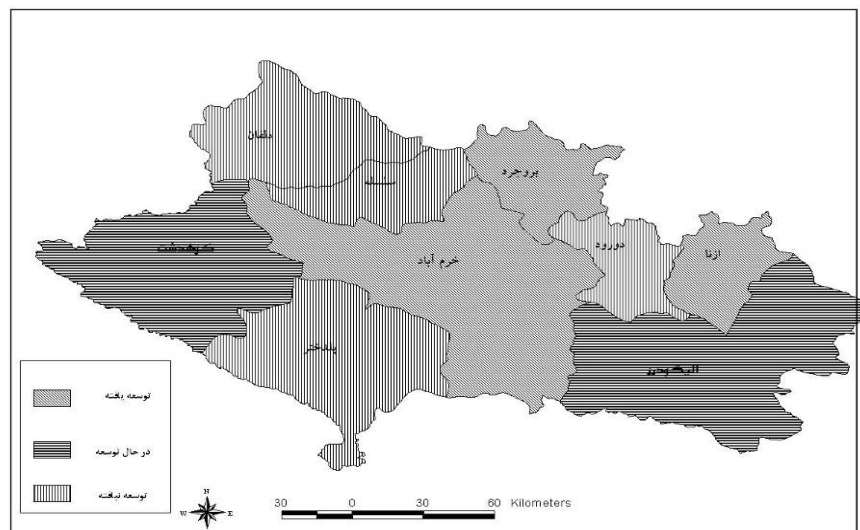
۱۳۸۷ استان لرستان

رتبه	درجه توسعه	شهرستان	سطح نسبی توسعه
۱	.۵۹۱	بروجرد	برخوردار (توسعه یافته)
۲	.۶۲۱۸	سلسله	
۳	.۶۵۲۹	ازنا	
۴	.۷۰۱۸	دورود	
۵	.۷۵۲۱	پلدختر	نیمه برخوردار (در حال توسعه)
۶	.۸۳۱۸	خرم‌آباد	
۷	.۸۵۴۸	کوهدشت	محروم (توسعه نیافته)
۸	.۸۹۱۵	الیگودرز	
۹	.۹۴۳۸	دلفان	
.۱۵۳۹		ضریب نابرابری	مرز توسعه نیافتگی .۷۶۰۱

منبع: یافته‌های تحقیق

با توجه به جدول ۸ شهرستان‌های بروجرد، سلسله، ازنا، دورود و پلدختر به ترتیب رتبه‌های اول تا پنجم توسعه را دارند و بالاتر از مرز توسعه نیافتگی قرار دارند و به عنوان شهرستان‌های توسعه یافته معرفی می‌شوند. از طرف دیگر شهرستان‌ها خرم‌آباد، کوهدشت، الیگودرز و دلفان به ترتیب رتبه‌های ششم تا نهم توسعه را دارا می‌باشند و زیر مرز توسعه نیافتگی (۰.۷۶۰۱) می‌باشند. بنابراین به عنوان شهرستان‌های توسعه نیافته محسوب می‌شوند. در سال ۱۳۸۷ شهرستان بروجرد با درجه توسعه ۰.۵۹۱ به عنوان توسعه یافته‌ترین و شهرستان دلفان با درجه توسعه ۰.۹۴۳۸ به عنوان توسعه نیافته‌ترین شهرستان استان لرستان در بخش کشاورزی در سال ۱۳۸۷ معرفی می‌گردند. ضریب نابرابری بین شهرستان‌های استان در بخش کشاورزی در این سال برابر با ۰.۱۵۳۹ می‌باشد.

شکل (۲) سطح توسعه یافتگی شهرستان های استان لرستان در بخش کشاورزی سال ۱۳۸۷.

از مقایسه دو جدول ۶ و ۸ و شکل ۲ می توان گفت که شهرستان های بروجرد، دورود، خرم آباد و کوهدشت به ترتیب از رتبه های دوم، پنجم، هفتم و نهم توسعه در بخش کشاورزی در سال ۱۳۸۲ به رتبه های اول، چهارم، ششم و هفتم توسعه در بخش کشاورزی در سال ۱۳۸۷ صعود کرده اند. از طرف دیگر شهرستان های سلسله، پلدختر و الیگودرز به ترتیب از رتبه های اول، چهارم و ششم توسعه در سال ۱۳۸۲ به رتبه های دوم، پنجم و هشتم توسعه در بخش کشاورزی سال ۱۳۸۷ تنزل نموده اند. شهرستان ازنا و دلفان به ترتیب در رتبه سوم و نهم توسعه در بخش کشاورزی در طول دوره زمانی مورد بحث ثابت مانده اند و جایگاه خود را حفظ کرده اند. ضریب نابرابری بین شهرستان های استان لرستان در بخش کشاورزی از مقدار ۰/۱۶۷۵ در سال ۱۳۸۲ به مقدار ۰/۱۵۳۹ در سال ۱۳۸۷ کاهش یافته است به عبارت دیگر شدت نابرابری بین شهرستان های استان در این بخش به میزان ۰/۰۹ درصد کاهش یافته است.

-بخش صنعت

در این بخش از ۵ شاخص استفاده شده است. ابتدا اطلاعات مربوط به این ۱۰ شاخص در بخش صنعت و معدن را به تفکیک شهرستان گردآوری و در روش تحلیل عاملی بکار گرفته

شده است. تعداد ۲ فاکتور دارای مقادیر ویژه بزرگتر از یک می باشند. لذا براساس معیار کیسر به عنوان بهترین ترکیبات خطی شاخص های اولیه معرفی شده و نمرات عاملی براساس این فاکتورها برای شهرستان ها محاسبه می گردد. این دو فاکتور جمعاً ۹۶/۲۵ درصد از واریانس داده های اولیه را توضیح داده و خلاصه بسیار مطلوبی از شاخص های اولیه می باشند. نمرات عاملی محاسبه شده به تفکیک شهرستان ها به عنوان داده های ورودی در روش تاکسونومی عددی بکار گرفته می شوند. سپس جهت تعیین فاصله همگنی، کمترین فاصله به دست آمده برای هر شهرستان محاسبه گردید. شهرستان های دورود و پلدختر در فاصله همگنی قرار نداشته و ناهمگن می باشند (فاصله همگنی بین ۰/۱۲- تا ۰/۶۵ می باشد). بنابراین با حذف شهرستان دورود و پلدختر به عنوان شهرستان ناهمگن، مراحل تاکسونومی عددی را برای بار دوم تکرار کرده و دوباره ماتریس حراقل فواصل مرکب را محاسبه نموده و در جدول ۹ نتایج آورده شده است.

جدول (۹) حداقل فواصل شهرستانهای استان لرستان در بخش صنعت سال ۱۳۸۲ (بعد از حذف شهرستان دورود و پلدختر).

شهرستان	الیگودرز	بروجرد	خرم آباد	دلفان	کوهدشت	ازنا	سلسله
حداقل فاصله	۰/۱۳	۰/۱۲	۰/۲۳	۰/۱	۰/۱۴	۰/۲۲	۰/۱
فاصله همگنی $0.28 < d < 0.2$							

منبع: یافته های تحقیق

با مقایسه مقادیر حداقل فواصل موجود در جدول ۹ با فاصله همگنی ($0.28 < d < 0.2$) حاصل از آنها ملاحظه می شود که کلیه شهرستان ها موجود، در فاصله همگنی قرار داشته و نسبت به همدیگر همگن می باشند. در ادامه تحقیق درجه توسعه شهرستان های همگن استان لرستان در بخش صنعت را محاسبه کرده و نتایج آن در جدول ۱۰ آورده شده است.

با توجه به جدول ۱۰، شهرستان های بروجرد، الیگودرز، ازنا و خرم آباد به ترتیب رتبه های اول تا چهارم توسعه صنعتی را در بین ۷ شهرستان همگن استان لرستان در سال ۱۳۸۲ دارا می باشند. درجه توسعه این شهرستان ها بالایی مرز توسعه نیافتگی بوده و در نتیجه به عنوان شهرستان های برخوردار (توسعه یافته) محسوب می شوند. شهرستان بروجرد با درجه توسعه ۰/۱۲۴ به عنوان توسعه یافته ترین شهرستان در این بخش معرفی می شود. از طرف دیگر شهرستان های سلسله، کوهدشت و دلفان به ترتیب رتبه های پنجم تا هفتم توسعه را در سال ۱۳۸۲ دارا می باشند. با توجه به اینکه درجه توسعه این شهرستان ها پایین تر از مرز توسعه

نیافتگی می باشد به عنوان شهرستان های محروم (توسعه نیافته) معرفی می گردند. شهرستان دلفان با درجه توسعه ۰/۷۵۳۶، به عنوان توسعه محروم ترین شهرستان در این بخش محسوب می شود. شهرستان دورود و پلدختر در این بخش ناهمگن می باشند. ضریب نابرابری بین شهرستان های استان لرستان در بخش صنعت و معدن در سال ۱۳۸۲ برابر با ۰/۸۸۵۶ بوده است.

جدول (۱۰) سطح توسعه و رتبه توسعه یافتگی شهرستانهای استان لرستان در بخش صنعت سال

۱۳۸۲ استان لرستان

رتبه	درجه توسعه	شهرستان	سطح نسبی توسعه
۱	۰/۱۲۴	بروجرد	برخوردار (توسعه یافته)
۲	۰/۰۵۶۶	الیگودرز	
۳	۰/۲۰۱	ازنا	
۴	۰/۱۷۱۶	خرم آباد	نیمه برخوردار (در حال توسعه)
۵	۰/۵۸۱۷	سلسله	
۶	۰/۶۸۱۲	کوهدشت	محروم (توسعه نیافته)
۷	۰/۷۵۳۶	دلفان	
-	ناهمگن	دورود	ناهمگن
-	ناهمگن	پلدختر	
ضریب نابرابری ۰/۸۸۵۶			مرز توسعه نیافتگی ۰/۳۵۱۱

منبع: یافته های تحقیق

جهت بررسی بخش صنعت در سال ۳۸۷، ابتدا اطلاعات مربوط به شاخص های این بخش را در تحلیل عاملی بکار گرفته شده است. تعداد دو فاکتور مقادیر ویژه بزرگتر از یک را دارند لذا براساس معیار کیسر، به عنوان بهترین ترکیب خطی از شاخص های اولیه معرفی شده و نمرات عاملی براساس این فاکتور برای شهرستان ها محاسبه شده است. این دو فاکتور جمعا ۸۲/۶۴ درصد از واریانس داده های اولیه را توضیح می دهد و خلاصه مناسبی از ۱۰ شاخص اولیه می باشد. نمرات عاملی محاسبه شده به تفکیک شهرستان ها به عنوان داده های ورودی در روش تاکسونومی عددی به کار گرفته شده است. در این روش جهت تعیین فاصله همگنی، کمترین فاصله به دست آمده برای هر شهرستان محاسبه شده است. مقایسه مقادیر حداقل فواصل مندرج با فاصله همگنی حاصل از آنها ($d < 0.58$) نشان می دهد که شهرستان دورود

خارج از فاصله همگنی بوده و ناهمگن می باشد. در نتیجه با حذف شهرستان دورود مراحل تاکسونومی عددی را برای بار دوم تکرار کرده و ماتریس حداقل فواصل را محاسبه نموده و نتایج آن در جدول ۱۱ آورده شده است.

جدول (۱۱) حداقل فواصل شهرستانهای استان لرستان در بخش صنعت سال ۱۳۸۷ (بعد از حذف شهرستان دورود).

شهرستان	الیگودرز	بروجرد	خرم آباد	دلفان	کوهدشت	ازنا	پلدختر	سلسله
حداقل فاصله	.۱۳	.۱۳	.۲۴	.۰۸	.۱۵	.۲۱	.۲۸	.۰۸
فاصله همگنی $d < .۳۱ < d < .۰۲۱$								

منبع: یافته های تحقیق

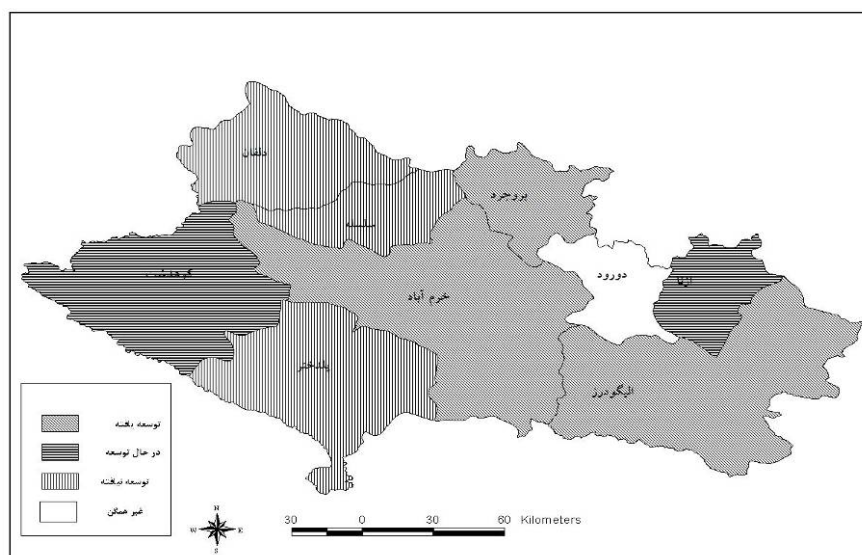
مقایسه مقادیر حداقل فواصل موجود در جدول ۱۱ با فاصله همگنی حاصل از آنها ($d < .۳۱$) نشان می دهد که کلیه شهرستان ها در فاصله همگنی قرار داشته و همگن می باشند در نتیجه در مرحله بعد درجه توسعه شهرستان های همگن استان لرستان در بخش صنعت را محاسبه کرده و نتایج آن در جدول ۱۲ آورده شده است.

جدول (۱۲) سطح توسعه و رتبه توسعه یافتگی شهرستانهای استان لرستان در بخش صنعت سال ۱۳۸۷ استان لرستان

رتبه	درجه توسعه	شهرستان	سطح نسبی توسعه
۱	.۰۰۱۲	بروجرد	برخوردار (توسعه یافته)
۲	.۰۳۲۸	الیگودرز	
۳	.۱۸۳۵	خرم آباد	
۴	.۲۱۸۱	ازنا	نیمه برخوردار (در حال توسعه)
۵	.۵۹۲۸	کوهدشت	
۶	.۶۲۳۱	پلدختر	محروم (توسعه نیافته)
۷	.۷۲۸۱	سلسله	
۸	.۸۱۲۵	دلفان	
-	ناهمگن	دورود	ناهمگن
.۸۱۴۰		ضریب نابرابری	مرز توسعه نیافتگی .۳۹۹۰

منبع: یافته های تحقیق

با توجه به جدول ۱۲ شهرستان های بروجرد، الیگودرز، خرم آباد و ازنا به ترتیب رتبه های اول تا چهارم توسعه در بخش صنعت سال ۱۳۸۷ استان لرستان را در بین ۸ شهرستان همگن دارا می باشند. درجه توسعه آنها بالاتر از مرز توسعه نیافتگی (۰/۳۹۹) بوده و به عنوان شهرستان های برخوردار محسوب می شوند. شهرستان بروجرد با درجه توسعه ۰/۰۱۲، عنوان برخوردار ترین شهرستان در این بخش را دارا می باشد. از طرف دیگر شهرستان های کوهدشت، پلدختر، سلسله و دلفان به ترتیب رتبه های پنجم تا هشتم توسعه در این بخش را از آن خود نموده اند. شهرستان دلفان با درجه توسعه ۰/۸۱۲۵، عنوان محرومترین شهرستان را دارا می باشد. شهرستان دورود نیز نهمگن می باشد. ضریب نابرابری بین شهرستان های استان لرستان در بخش صنعت در سال ۱۳۸۷ برابر با ۰/۸۱۴۰ بوده است.

شکل (۳) سطح توسعه یافتگی شهرستان های استان لرستان در بخش صنعت سال ۱۳۸۷.

از مقایسه جدول ۱۰ با ۱۲ و شکل ۳ معلوم می گردد که ضریب نابرابری بین شهرستان های استان لرستان در بخش صنعت از مقدار ۰/۸۸۵۶ در سال ۸۲ به مقدار ۰/۸۱۴ در سال ۱۳۸۷ رسیده است و به مقدار ۰/۸ درصد نابرابری کاهش یافته است. به عبارتی دیگر شدت نابرابری بین شهرستان های استان لرستان در بخش صنعت طی دوره زمانی مورد بررسی به میزان ۰/۸ کاهش یافته است.

نتیجه گیری و ارائه راهکارها

در این تحقیق درجه توسعه شهرستان های استان لرستان را به صورت بخشی در ۳ بخش مسکن و خدمات رفاهی-زیربنایی، کشاورزی و صنعت با استفاده از ۶۱ شاخص اقتصادی-اجتماعی و با روش تحلیل عاملی و تاکسونومی عددی طی دو مقطع زمانی ۱۳۸۲ و ۱۳۸۷ محاسبه گردید و سپس درجه توسعه شهرستان ها را در هر بخش محاسبه و شهرستان ها رتبه بندی گردیدند و در نهایت ضریب نابرابری بین شهرستان ها طی دو دوره زمانی مورد بحث برآورد گردید. نتایج نشان می دهد که نابرابری بین شهرستان ها استان لرستان طی دوره زمانی مورد نظر به میزان ۱۲/۴۸ درصد در بخش مسکن و خدمات رفاهی - زیربنایی افزایش و به میزان ۸/۰۹ در بخش کشاورزی و ۸/۰۱ درصد در بخش صنعت کاهش داشته است. بیشترین نابرابری بین شهرستان های استان لرستان در سال ۱۳۸۷ در بخش صنعت با ضریب نابرابری ۱/۸۱۴ و کمترین آن در بخش کشاورزی با ضریب نابرابری ۱/۱۵۳۹ وجود داشته است. براساس نتایج به دست آمده راهکارهای زیر پیشنهاد می گردد:

- طبق رتبه بندی سال ۱۳۸۷ در برنامه های توسعه در بخش مسکن و خدمات رفاهی زیر بنایی باید بیشترین توجه را به شهرستان های دلفان، الیگودرز، پلدختر، ازنا و دورود داشته باشیم. همچنین در بخش کشاورزی باید بیشترین توجه را به شهرستان های دلفان، الیگودرز، کوهدشت و خرم آباد داشته باشیم. در بخش صنعت نیز باید بیشترین توجه را به شهرستان های دلفان، سلسله، پلدختر و کوهدشت داشت. در نهایت طبق جدول ۱۳ بخش های توسعه یافته و نیافته شهرستان های استان را برای اولویت بندی در سه بخش فوق معرفی شده اند. با توجه به نتایج به دست آمده، به برنامه ریزان و مدیران پیشنهاد می شود در برنامه ریزی ناحیه ای منطقه ای در جهت حذف و یا کاهش نابرابری بین شهرستان های استان لرستان به سرمایه گذاری در طرح ها و اولویت بندی بین آنها طبق نتایج بدست آمده در جدول ۲۱ عمل نمایند.
- همچنین توزیع عادلانه شاخص های مسکن و خدمات رفاهی زیر بنایی، کشاورزی و صنعت بایستی براساس تغییرات جمعیتی اعمال شده و شعاع خدمات رسانی شاخص های فوق جهت رسیدن به عدالت فضایی بایستی مورد توجه قرار گیرد.
- ایجاد تعادل نسبی در توزیع شاخص های مسکن و خدمات رفاهی زیر بنایی، کشاورزی و صنعت و تناسب امکانات در شهرستان های مختلف استان.

جدول (۱۳) بخش های توسعه نیافته هر شهرستان در سال ۱۳۸۷

شهرستان	بخش های توسعه نیافته
بروجرد	-
سلسله	صنعت
خرم آباد	کشاورزی
ازنا	مسکن و خدمات رفاهی - زیر بنایی
دورود	مسکن و خدمات رفاهی زیر بنایی
کوهدشت	صنعت و کشاورزی
پلدختر	مسکن و خدمات رفاهی - زیر بنایی، صنعت
الیگودرز	مسکن و خدمات رفاهی - زیر بنایی، کشاورزی
دلفان	مسکن و خدمات رفاهی - زیر بنایی، کشاورزی، صنعت

منبع: یافته های تحقیق

منابع و ماخذ

۱. آهنگری، عبدالمجید و دالوند، مسعود (۱۳۸۴) تعیین درجه توسعه یافتگی شهرستان استان لرستان و مقایسه تطبیقی آنها در دو مقطع زمانی ۱۳۷۳ و ۱۳۸۲، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده اقتصاد و علوم اجتماعی دانشگاه شهید چمران اهواز؛
۲. آهنگری، عبدالمجید و سعادت مهر، مسعود (۱۳۸۶) مطالعه تطبیقی سطح توسعه یافتگی شهرستانهای استان لرستان به تفکیک بخش های اقتصادی و اجتماعی، مجله دانش و توسعه، شماره ۲۱؛
۳. تودارو، مایکل (۱۹۹۰) توسعه اقتصادی در جهان سوم، ترجمه غلامعلی فرجادی، نشر مؤسسه عالی پژوهش در برنامه ریزی و توسعه، تهران؛
۴. پومفرت، ریچارد (۱۳۷۶) راههای گوناگون توسعه اقتصادی، ترجمه احمد مجتهد، تهران، دانشگاه علامه طباطبایی؛
۵. بهشتی، محمد باقر (۱۳۸۲) توسعه اقتصادی ایران، انتشارات دانشگاه تبریز؛
۶. تیرل وال (۱۳۷۸) رشد و توسعه، ترجمه منوچهر فرهنگ و فرشید مجاور حسینی، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی؛

۷. حکمت نیا، حسن و موسوی، میر نجف (۱۳۸۳) بررسی تحلیل روند تغییرات سطوح توسعه و نابرابریهای ناحیه ای در استان یزد (۷۵-۱۳۵۵)، طرح پژوهشی، دانشگاه پیام نور منطقه ۴؛

۸. روز بهان، محمود (۱۳۷۹) توسعه اقتصادی، تهران، نشر تابان.

۹. زاهدی اصل، محمد، (۱۳۸۱) مبانی رفاه اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی، چاپ اول، تهران؛

۱۰. فطرس، محمد حسن و بهشتی فر، محمود (۱۳۸۸) مقایسه درجه توسعه یافتگی بخش کشاورزی استان های کشور در دو مقطع زمانی ۱۳۷۲ و ۱۳۸۲؛ اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال هفدهم، شماره ۶۵، بهار ۱۳۸۸؛

۱۱. کلانتری، خلیل (۱۳۸۲) پردازش و تحلیل داده ها در تحقیقات اجتماعی - اقتصادی با استفاده از نرم افزار spss، نشر شریف، تهران؛

۱۲. کلانتری، خلیل (۱۳۸۷) برنامه ریزی توسعه منطقه ای (تئوری ها و تکنیک ها)، انتشارات خوشبین، تهران؛

۱۳. لغت ویج، آدریان (۱۳۸۵) پیرامون اهمیت سیاست در توسعه دولت های توسعه گرا، ترجمه جواد افشارکهن، انتشارات مرندیز نی نگار، مشهد؛

۱۴. لهسایی زاده، عبدالعلی (۱۳۸۱) جامعه شناسی توسعه، انتشارات دانشگاه پیام نور، تهران.

Everitt, B.S., (1994) *Statistical Methods for Medical Investigations*. Edward Arnold. London.

GORSUCH, R., (1983) *Factor Analysis*. Second Ed, Hillsdale. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

Joao Oliveira, S., M. Manuela., C., Manuel Ferreira (2000) *a multivariate methodology to uncover regional disparities: a contribution to improve European Union and Governmental Decisions*. Departamento de Mathematical. Faculdade de Ciencias e Tecnologia - U.N.L, Lisbon, Portugal.

PBOUNDP., (1999) *Human Development Report of the Islamic Republic of Iran 1999*. Plan and Budget Organization of the Government of Iran and the United Nation, Tehran